

GÖRÖG KERESKEDELMI TŐKEFELHALMOZÓDÁS ÉS TÁRSADALMI KÖZÉRZET MISKOLCON A 19. SZÁZAD ELEJÉN

DOBROSSY ISTVÁN

Miskolc 18–19. századi gazdaságtörténetében és társadalmi életében meghatározó szerepet töltöttek be és sokszínű megítélést kaptak, értékelést és minősítést vívtak ki a görög kereskedők. A kereskedőtársulat, vagy kompánia – tagjainak végleges megtelepedése után – folyamatosan és rendszeresen dokumentálta napi életét. Így korai alapítású iskolájuk, kórházuk és templomuk mellett kereskedelmi tevékenységük egészére és ezzel összefüggésben életmódjukra, annak változásaira is fény derül. A szinte érintetlenül fennmaradt (de napjainkban még csak feldolgozás alatt álló) irattárukból különös figyelmet érdemelnek azok a feljegyzések és levélváltások, amelyek a kompánia 19. századi belső ellentmondásairól tanúskodnak. Új információkat szolgáltatnak azok az irategyüttesek is, amelyeket „panaszos beadvány”-ként a miskolci polgárok – elsősorban a különböző céhekbe tömörült iparosok – fogalmaztak meg a görögök manipulációi, valójában tőkefelhalmozó tevékenységük ellen tiltakozva, s a vármegyéhez címezve. Ezeket a dokumentumokat elemezve igyekszem eleget tenni a címben megfogalmazottaknak.

A panaszos beadványok és a választások első megközelítésben a miskolci polgárok és a görög kereskedők konfliktusoktól terhelt kapcsolatára utalnak, de a polémiának vannak olyan általánosítható vonatkozásai, amelyekből érzékelhető a korabeli városiak hangulata, közérzete, s az a szemlélet, amely a görög kereskedők megítélésében a szélsőséges véleményformálásoktól sem mentes.

A miskolci polgárok panaszai a görög kereskedőkkel és tevékenységük egészével, mint társadalmi problémával foglalkoznak, kiemelve, hogy itt létük a város gazdasági életét károsan befolyásolja, annak fejlődését akadályozza. Másrészt olyan megkülönböztetéseket élveznek, amelyek a miskolci kereskedők, iparosok és földművesek kárára vannak, s így ezt a helybeliek nem tűrhetik. Ez a megkülönböztetés – véleményük szerint – érzékelhető a közteherviseléssel, annak megváltásával, de a különféle városi szolgáltatásokkal, vagy a katonaaállítással kapcsolatban is. A görög kereskedők gazdasága, fényűző életmódja, anyagi javaik „elképesztő méretű” gyarapodása – amikor a városiak túlnyomó többségét az ún. Grassalkovich-szerződést követően az elszegényedés jellemzi¹ – etikai, a nemzetiséget jellemző mentalitásként, alapvetően negatív összkicsengésű problémaegyüttesként jelentkezik. A görögöknek 18. század eleji kompániaszervezésüktől volt papjuk és bírójuk. A bíró nemcsak belső ügyekben döntött, hanem kifelé (konkrétan és általánosságban is) képviselte a társulatot. A miskolci polgárok ennek megszüntetését kérik, mert úgy ítélik meg, hogy az önálló bíró léte az elkülönülés sarkalatos kérdése, legfőbb megnyilvánulása. A görögök erre azt mondják, hogy az

1. Szendrei J. 1904. 469–503., a szerződéshez és Grassalkovich magyarországi tevékenységéhez ld. még Nagy I. 1971.

egy iparágakat képviselő helyi céhek és az ő szervezetük között éppúgy nincs különbség, mint az atyamester és a görög bíró között. (Ez a megállapítás és e témakörben a további perlekedés jól érzékelteti egyik oldalról a társadalmi közhangulatot, másrészt a társadalmi közérzetet.)

A tőkefelhalmozódás a 19. század elején egyértelműen a görög kereskedők tevékenységéhez kapcsolódik Miskolcon. Jól körülhatárolható az az időszak is, amelyet ebből a tevékenységből vizsgálni és bemutatni kívánok: 1792/1793–1822/1823. Az első évszám a mind ez ideig ismert legteljesebb s egyben legnagyobb számú kolónia meglétét dokumentáló összeírásra utal. A másik évszám a belső ellentmondásokat feloldó, s több évig tartó átszervezési, átalakulási folyamat lezárása, végpontja. Az évszám azért is figyelemre méltó, mert akik a görög szabadságharc alatt és után ittmaradtak, egyre inkább résztvevői egy kiteljesedő asszimilációs folyamatnak. A 18. század utolsó évtizede és a 19. század eleje az ún. második „nagy” generáció időszaka, amikor ők még erőteljesek, de az itt született és felnőtt harmadik generáció – akár kereskedelmi, akár közéleti tevékenységét illetően – már meghatározó.

A generációk kirajzolódásának, föltérképezhetőségének alapvető dokumentuma a miskolci ortodox egyházközség anyakönyvének I. kötete, amelyet 1726–1863 között vezettek. (A bejegyzések 1838-ig görög nyelvűek, ezt követően pedig magyarul történnék.) Az anyakönyv a következő adatokat tartalmazza: házasságok (amelyeket 1728–1768 között nem Miskolcon kötöttek, valamint az 1763–1868 között Miskolcon kötött házasságok), kereszteselések 1760–1862 között, valamint halálozások 1726–1863 között.²

1754/1755 előtt, az első országos lélekszámösszeírásukat megelőzően is éltek kompániába szerveződött görög kereskedők (nem is kis számban) Miskolcon. A halotti anyakönyv adatai mellett ezt bizonyítja az a két kötet (*Kondika*), amelyben 1721–1752 között, másrészt 1721–1793 között vezették az év legfontosabb eseményeit. A két kötet anyaga egymást kiegészíti, több kéz által vezetett, végig görög nyelven írt alapvetően fontos dokumentuma 18. századi tevékenységüknek. Ezek a saját maguknak írt feljegyzések lényegében mást mondanak, mint amit a helyi hatóságoknak magyar nyelven megfogalmaztak. Ezzel valóban példát szolgáltatva arra a korabeli vádra, hogy kettős ügyvitellel, irattárral, könyveléssel rendelkezve tesznek szert a magyar hatóságok előtt érthetetlen jövedelmekre, megteremtve ezzel a tőkemanipuláció s a féktelen meggazdagodás lehetőségét.³

A „Kondika” adataival egyezik (legalábbis önálló egyházközségük és önálló kompániájuk meglétére és számszerűségére vonatkozóan) a halotti anyakönyv adatsora a 18. század első felében. A nyilvántartás szerint az első országos összeírást megelőzően temették el Miskolcon – többek között – Athanasziosz Muszae-ét, Nicolaosz Carcarakit, Dimitriosz Szimszét, Athanasziosz Kiliafaszt, Mihalisz Bulcoszt, Nikolaosz Vajacsiszt, Mihalisz Konstantianoszt. (A bejegyzések, természetesen folytatódnak, s a későbbi összehasonlító kutatások fogják majd eldönteni, hogy milyen névvezetések, család- és kereskedelmi kapcsolatok tárhatók fel a kondika adatai alapján.) Feltételezhető, hogy a halotti anyakönyvbe bejegyzettek nem mindegyike volt miskolci lakos. Számos adatunk vonatkozik arra, hogy Miskolcon megtelepedett kereskedő áruszállító útja során megbetegszik, elkészíti végrendeletét, s abban a településben temetik el, ahol

2. Az anyakönyv magyarra fordított másolatát a Herman Ottó Múzeum megbízásából 1977-ben *Baán István* készítette el. Leltári száma: HOM. HTD. 77.89.1.
3. A „Kondika” felfedezésében, tartalmának megismerésében nagy segítségemre volt a CIBAL (Balkán és Mediterránium Történeti Forrásainak Nemzetközi Információs Központja) három munkatársa, *Nádja Danova*, *Bur Márta* és *Vrban Todorov*, akikkel 1987. áprilisában dolgoztam együtt. (A *Kondika* teljes anyagának megjelentetését tervezzük bolgár és magyar nyelven.)

meghalt. Ennek ismeretében is meghökkentő, hogy ilyen nevű kereskedők (vagy nevüknek magyarra fordított változatai) nem szerepelnek miskolci összeírásokban. Aki-
ket viszont a miskolci összeírásokból történészeink görög kereskedőnek véltek, s a gö-
rögök Miskolcon történő megtelepedését nevükhöz kötötték, egyikük sem szerepel a
18. század közepéig.

A korábban említett generáció végleges megtelepedésére az 1770–1780-as években
kerül sor. Ebből a szempontból kissé félrevezető a házassultak anyakönyvének 1728. évi
kezdeté. Az első 11 bejegyzés ugyanis 1728–1770 között még a szülőföldön megkötött
házasságokra vonatkozik, s ez a szülőföld „Törökország” volt. Ezek gyermekei jobbra
már a kivándorlás után, letelepedésük új helyén születtek, de ezt a születési anyakönyv
csak 1760-tól jegyzi. A török birodalom területén született, s Miskolcon megtelepült
olyan kiemelkedő családok, mint Koszmiczki, Donna, Pilita, Gerga, Csáku, Lika gyer-
mekeinek születését 1770/1772-től tudjuk nyomon követni, s ezzel indul a már lakóház-
zal is Miskolchoz kötődő, véglegesen megtelepedett görög kereskedők második
nemzedéke.

A magyarországi görög kompániák között nemcsak kereskedelmi, gazdasági kap-
csolatok voltak, hanem erős családi szálak is összefűzték őket. Példaként említhető az
egri–miskolci kapcsolat, ill. a Sarpe, Suka, Pataki, Kilica, Pova és Popovics családok
kapcsolata, összefonódása. Összességében 1728–1783 között, tehát több, mint fél évszáz-
ad alatt 39 olyan házasságkötésről tudunk, amely nem Miskolcon történt, de a családok
itt telepedtek le, s utódaik több generáción keresztül Miskolcon éltek (vagy élnek nap-
jainkban is).

Ezek a családnevek már természetesen szerepelnek az 1792/1793-as összeírásban.
Az összeírás 8 rubrikában feltünteti a családfő nevét, családi állapotát (nős, vagy nőt-
len), háztulajdonát (rendelkezik-e saját lakással), külön jelzi a vagyontalanokat, a gyer-
mekek számát családonként, a nőtleneket, a családban lakó rokonokat (vérrokonokat),
s végül a szolgálkat, akik többnyire a kereskedők mellett dolgozó segédek. Végül az
összeírás megadja a vízszintes és függőleges összegezést.⁴

Az összeírás családfő rovata 97 személyt tüntet fel, s közöttük mindössze 9 nőtlen
férfit írtak össze. Az összeírás szerint tehát 88 kereskedőcsalád él ekkor Miskolcon. Öt-
vennégynek van saját lakása, de ez nem jelenti azt, hogy ennyi ház van ekkor már a gö-
rögök kezén. A lakással nem rendelkező 43 fő, mivel többségük családostól, valószínű
bérlőnek minősül. A gyermekek száma pontosan kettőszáz. Nem ritka az öt, hat, hét
gyermek, viszont jellemző a rendkívül nagy gyermekhalandóság.⁵ A családoknál lakó
rokonok száma elenyésző, a legénnyel, vagy segéddel dolgozó kereskedők száma is mind-
össze kilenc. A legnagyobb kereskedőnél, Pataky Györgynél 10 legény van, Pilita
Mihálynál hat, a Szonte családnál hét, Aposztolovicséknál (akit az előzőektől megkü-
lönbölt az, hogy nem kereskedő) szintén hat szolgálot írtak össze (föltehetőleg más
országokból tanulmányai végzésére ideküldött fiatalemberekről lehet szó). A Pataky
Györggyel társasviszonyt, tartós kereskedőkapcsolatot kialakító Gerga Györgynek
négy segédje volt. Összesen 44 segédet írtak össze. A miskolci kompániának ekkor 446
tagja volt, s ennél több személy összeírására sem korábban, sem később nem ke-
rült sor.

1793-mal szemben 1798-ban 97 család helyett 86 családot írtak össze, s az 1808-as
összeírás szerint pedig 85 család lakik Miskolcon.⁶ Ez mindenképpen reálisabban mu-

4. Miskolci Ortodox Gyűjtemény (továbbiakban: MOGY.) 1793. évi vegyes iratok. Iratszám: 192.

5. Vö. *Sasvári L.*, 1980. 28–32.

6. *Marjalaki Kiss L.*, 1960. 1–3., ill. a Herman Ottó Múzeum Történeti Dokumentációja (továbbiakban: HOM. HTD.) ltsz. 73.613.1.

tatja a kereskedők súlyát a városban, mint a teljes létszám. 1793-ban ugyanis – mint korábban utaltam rá – 200 gyereket írtak össze, 1798-ban pedig mindössze 69 gyermeket talált az összeírás, s ez annyira lényeges különbség, hogy valamilyen mélyebb mozgató okokra gondolva hajlandók vagyunk elfogadni a görög kereskedők számának rohamos csökkenését. (Holott a születések és a halálozások olyan arányváltozásáról van szó, amely alapvetően befolyásolja a kompánia létszámát, a közösség egészét.)

Időszakunkra vonatkozó következő adatot a Liber Funduális szolgáltatja.⁷ (Ezt követően egyébként nyoma vész helyi összeírásuknak.) Az anyag jellegéből következően nem kapunk olyan sokszínű, átfogó képet a görögökről, mint az összeírásokból. Az viszont tényleges számbeli csökkenésükre utal már, hogy az 1793-ban számba vett több mint félszáz lakóház helyett most kb. 40–45 ház lehet még tulajdonukban. (Az 1817-es telekjegyzék ugyanis már nem tesz különbséget a város lakosai között, s így csak a korábbi neveket tudjuk azonosítani.) A családfők és az özvegyek számából csak becsülni lehet, hogy a kompánia tagjainak száma nem haladhatja meg a 200 főt. Ez jelenti valószínűleg az elődei révén meggazdagodott harmadik generációt, amely elindul az asszimiláció, a beolvadás útján. Tulajdonképpen ennek a csökkenő számú, de gazdagságát fitogtató társulatnak szól az az 1805-ben keletkezett panaszos levél, amelyet 23 miskolci mesterember fogalmazott, s nyújtott be a vármegye elöljáróságához. A vádpontok – amelyekből minden kapcsolatra fény derül – nyolc téma köré csoportosíthatók. Az első vád, hogy a görögök *katonát nem állítanak, hanem pénzen megváltják azt*. A vád értelmezéséhez hozzátartozik, hogy az 1796. november 6-ra összehívott országgyűlés 50 000 újoncot, 10 000 lovat, élelmezésre 20 000 ökröt és nagy mennyiségű zabot szavazott meg. Ferenc király 1802 májusára újra összehívatta az országgyűlést, ahol a magyar haderő állandó létszámát 64 000 főben állapították meg, amit háború esetén 12 000 fővel volt szükséges kiegészíteni. (A megajánlással szemben nem változott a Magyarországra hátrányos vámrendszer, s főleg a borkivitellel kapcsolatban ez továbbra is érzékenyen érintette a görög tranzitkereskedelmet.)⁸

A végrehajtással kapcsolatos utasítást megkapta a vármegye, s annak egy kéziratot változtatást a kereskedő kompánia elöljárósága is. Világos a megfogalmazás: tekintettel a napóleoni háborúkra, a 12 000 főből Borsod megyének 228 főt kell 1803-ban kiállítani. A miskolci járásból 64 főt, az egriből 73 főt, a szentpéteriből 45 főt és a szendrői járásból 48 főt kell úgy besorozni, hogy figyelemmel kell lenni a következőkre. 1. Nem sorozható be a család egyetlen gyermeke. 2. Ugyanez vonatkozik a valamilyen iskolában tanuló, egyébként sorozható fiatal férfiakra. 3. Nem lehetnek katonák a „földes- és Ns. urak szolgálói” (ennek elbírálása viszont különös figyelmet igényel, mert a sorozás előtt indokolatlanul megszorodik ezeknek a szolgálóknak a száma). 4. Nagyon fontos, hogy a *szorozástól fiát senki sem válthatja meg!*, az 5. pont a zsidók sorozhatóságával, majd a 6. a gyerekes házasságokkal foglalkozik, akik nem vihetők el. Végül a sorozás alkalmával minden katonának kijár 10 forint.

A törvény tehát egyértelműen kizárja a pénzben történő megváltás lehetőségét. Erre a görögök esetében folyamatosan találkoznak példákkal. Nyilván e korábbi gyakorlatra gondol a vádló, amelyre a görögök a következő választ adják: „katonát a vármegye tudomására gyakran az arányosság mértékén felül is állítottunk, mert mikor városunkra hat kiállítandó katona esett, mi akkor egyet állítottunk, holott pedig a Város népességének egy hatod részét éppen nem képezzük”. Ez természetesen – a kereskedelmi tevékenységre, a hosszú távollétekre, a tanulás szükségességére hivatkozva – pénzen történő megváltás volt. A válasz egyben persze támadás is, amelyben egy más

7. *Marjalaki Kiss L.*, 1957. 108–115., *Marjalaki Kiss L.*, 1958. 141–153.

8. *Benda K.*, 1980. 447–448.

kézírással az alábbiakat olvashatjuk: „Az én Fijamat a Város el fogatta Katonának. Mi mindenkor kiállítottuk azon katonák számát, a mellyek ránk vettettek, és mégis olly Lakos Társainktól kelletik szemre való hányásokat szenyvednünk, kik sem magok gyermekeiket nem adták oda katonának, sem katonákat drága pénzen nem állítottak.” (A példa szerint a görögök továbbra is igyekeztek gyerekeiket különböző indokokkal a katonaság alól kivonni, de ebben a vármegye már keményszívű volt: elfogatta őket.) Ettől függetlenül persze igaz, s ezt a miskolci kívül egri példák is bizonyítják, hogy a görög kereskedők rendszeresen szállítottak a hadseregnek posztót, és más, ruhának való anyagot sokszor megváltás, vagy gyér ellenszolgáltatás fejében. Ezen túl, teljes felszereléssel, lovaskatona (vagy katonák) kiállítását vállalták, – s mert lehetőségük volt rá – nem kis anyagi befektetéssel támogatták a várostól elvárt követelmények teljesítését.

A katonaállításról, másrészt a város támogatásáról írnak 1805-ben a vármegyéhez az alábbi, miskolci megtelepedésüket is magában foglaló levelet. „A századot régen felülhaladta, a midőn a mi Atyáink ezen Tettes Vármegyének kebelében, jelesül itt Miskolcz Várossában a kereskedésnek fel állítása, és gyakorlása végett meg telepedtek.” De véglegesen nem tudtak volna megtelepedni, ha a vármegye kezdettől fogva nem pártfogolta volna őket. Ezt többek között azzal szolgálták meg, hogy ha „Felsőes királyunk és Magyar Hazánk haszna és oltalma a különös segedelmeket megkívánta a Hazafiaktól, soha magunkat a segedelem adásában hátra nem vontuk, sőt minden kérdés nélkül bátorkodunk állítani, hogy Miskolcz Várossának Lakossai és Polgár Társaink között az illetén esetekben, senkit is magunk eleibe nem bocsájtottunk.” Levelükben hivatkoznak arra, hogy ezeket az áldozatokat nemcsak ők, hanem elődeik is megtették „még a régi Török Háborúkban, azután pedig a Burkus háborúkban is”, s ezért jegyzőkönyveinkben „a mi Atyáinknak jeles tettei fel jegyezve találhatunk.” Állítják, hogy 1796-ban, majd 1802-ben a hadi hozzájárulásukat megállapították, a miskolci közösségbe 65 család tartozott, most pedig (1805-ben) a családok száma a félszázat sem éri el.⁹

A katonaállításal van összefüggésben az a vádpont is, mely szerint a görögök „közterheket nem viselnek”. Válaszként Borsod vármegye bizonyágleveleit idézik. Eszerint 1799-ben másfélmillió kiló zabot és ezen túl 200 Rft-ot „önként felajánlottunk a Vármegyének”.¹⁰ Terheik megváltására 3 évenként kötöttek egyezséget a várossal. Egy 1786-os egyezséglevél szerint a kompánia mentesített a „quártélyozó Militziának tartásátul, forspontozástul, Levél hordástul, Utak és Töltések csinálásátul, Város Gazdaságátul, Tizedességtul, Kaszállástul, Gyűjtéstul, Szénacsomózástul, Rostálástól, Mosástól, s' egyéb elő fordulható hajtogatásoktul, s' minden személyt érhető terhektől.”¹¹ Ezeknek a munkáknak a megváltása fejében évente 175 Rft-ot fizetnek, de az altisztek nem szállítása fejében évente vállalják, hogy a Miskolcon tartozó főtisztéknek mindenkor szállást és ellátást biztosítanak. Az egyezség betartásáért 3 kereskedő vállalt kezességet, úgy, hogy ha valaki tartós ideig úton van, Miskolcra elköltözik vagy meghal, a ráeső terheket a kompánia mint testület egyetemlegesen átvállalja. A szerződéseket 3 évente valóban felújították, de a tehermentesség megtartásáért mindig többet fizettek. 1800–1806 között évente 285 Rft-ban állapították meg a megváltás összegét.¹² Megfogalmazták, hogy a későbbiekben nagyobb összeg fizetésére is hajlandók, ha a vármegyével

9. A Kompánia 1805-ben a vármegyéhez írt levélének magyar nyelvű, javított fogalmazványa. MOGY. 1805. évi gazdasági vegyes iratok. Szám nélkül.
10. Borsod Vármegye Generális Perceptora, Kis József bizonyáglevele. MOGY. 1799. évi vegyes iratok, szám nélkül.
11. Pataki György, Dimcsa János, Sambik Tamás és Peszkár Athanázus elöljárók által készített egyezséglevél. MOGY. 1786. évi gazdasági iratok.
12. Hat évre szóló egyezséglevél a várossal (Magyar nyelvű fogalmazvány) MOGY. 1800. évi gazdasági iratok.

„Állandóan kötelező contractus” megkötésére kerül sor. A személybeli tartozások készpénzbeli megváltására azért van szükségük, mert „Mi minnyájan Kereskedésnek folytatásában töltjük életünket és ennél fogvást az Esztendőnek nagyobb részét idegen helyeken és más Tartományokban töltvén el, csak Feleségeinket és gyermekeinket hadjuk ide haza.”¹³

Az ellenük benyújtott vádak ellen védekezve, ugyanakkor rendre támadnak is. „. . . Azon Érdemi Lakos Társaink, kik ellenünk a magok panaszokat bé nyújtották, többnyire Mester emberek lévén, bátor (ámbátor) a személy-belli Terheket pénzekkel fel nem váltották, még is úgy hisszük, sem Levelet hordani, sem kaszálni, sem szénát csomózni hasonlóképen nem voltak mint mi, sem magok Napi számossaik által ezen Munkán nem jelentek meg minnyájan. Még is ellenünk, kik ezen köteleiséget drága áron váltottuk meg, ily érzékenyen kikelni nem állottak.”¹⁴

A köztelherviseléssel összefüggésben külön vádpontként említi a miskolciak panaszos levele, hogy a görögök nem vesznek részt a forspontozásban, azaz fogatokkal, lovakkal és kocsikkal nem vesznek részt a várost terhelő munkában. A sokszorosan megismétlődő vádra többször történik reagálás. Így megfogalmazzák, hogy: „mi a' Forspontozás terhétől pénzen ki váltottuk magunkat, az is csak a Felsőbb Helyeknek a' Kereskedőknek pártjokat fogó Rendelések értelme szerént volt. Mi lovainkat sem földművelésre, sem nem gyönyörűsége tartjuk, hanem Kereskedésünk szükségessé teszi azokat. Már ha egy kereskedőnek lovai épen akkor, a mikor neki egy kereskedő társával össze beszéllett terminusra, vagy pedig portékáért kellene mennie Forspontra hajtattatnák, kénytelen meg történhetne, hogy ez által az időt el mulatván, néhány ezerekből álló kára könnyen válhatna.”

Az eddigi vádpontok lényege a görögök kereskedelmi tevékenységének megszüntetése, vagy legalábbis korlátozása. A kereskedők ezt jól érzik, s ezért hangsúlyozzák folyamatosan, hogy „a kereskedésnek lelke és éltető ereje a szabadságban áll”, de ha ezt a vármegye nem támogatja, vagy a miskolci polgárok nem ismerik el, akkor tevékenységük lehetetlenné válik, amely az egész vármegyének nagy kárt, a városnak visszafejlődést, az ő esetükben pedig „a végképpeni elenyésztést”, s a városból való elköltözésüket jelenti. Érveik között figyelemre méltóak a következők: 1. Azok a fiatalok, akik hazánkban a kereskedés tanulásában és oktatásában, valamint gyakorlásában nálunk neveltetnek, részben „magunk gyermekei, rész szerént idegen Hellyekről jöttek hozzánk Conditiookban, és mi nálunk esztendei fizetés mellett szolgálatban állnak” nemcsak a városnak jelent hasznot, hanem egyben nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok megalapozását, a tőke idevándorlását jelentik. Ez ugyan kivívta a város ellenállását, de végül is a város érdekeit szolgálja.¹⁵ 2. A görög kereskedők fogatokkal történő köztelhervállása megint olyan elvárás, amelynek teljesítése a városnak csak kárt okozhat. „. . . köz tudomásra van, hogy ha valamely fő rangú Vendég látogatta meg, vagy ment keresztül Városunkon, azok tovább vittetése körül a mi lovaink tették meg többnyire a szolgálálatot. A kereskedésnek lelke a szabadság és a pártfogás; a hol ez a kereskedőket nem fedezi, ott a kereskedés Naponként öszve szoríttatik és a publikumnak nagy kárával magában elenyészik. Némellyek, kik közülünk lovakat drága áron szereznek és pénzen vett takarmánnyal tartanak, mihelyst azokat a kereskedésnek folytatására a Forspont járás miatt nem fordíthatják, lovakat tartani nem fognak.”¹⁶ 3. A miskolci görögök nemzet-

13. A kompánia levele a vármegyéhez. MOGY. 1800. évi vegyes gazdasági iratok (szám nélkül)

14. „A' Városbéli Lakos-társainknak panaszokra tett . . . alázatos feleltünk” MOGY. 1805. évi gazdasági iratok.

15. A kompánia levele a vármegyéhez. MOGY. 1800. évi vegyes gazdasági iratok.

16. „A' Városbéli Lakos-társainknak panaszokra tett . . . alázatos feleletünk” MOGY. 1805. évi gazdasági iratok.

közi kapcsolatainak megismeréséhez nagyon fontos adatokat szolgáltatnak az alábbi megállapítások. „A Kereskedőknek Házaik, a' mint tudva vagyon, mindenek előtt portékákkal, kereskedéshez tartozó Laistromokkal, kötelező Levelekkel és egyéb irományokkal, nem különben pénzes ládákkal rend szerént elfoglalva állanak. Az esztendőnek külön-külön részeiben, gyakorta huzamos időket szoktunk házakon kívül tölteni, rész szerént Lengyelországban, rész szerént más városokban, az elő számlált Országos Városok miatt. Minden környül állások szükségképen magokba foglalják, hogy Házaiknak belső részei, csendességben és nyugalomban tartanának általunk, és hogy idegen Vendégek Házaiknak csendességét és bátorságát nyughatatlanságban előttünk ne tartsák” – tisztelettel kérjük. Itt említik, hogy eljárnak a nagy országos vásárookra Bécsbe, Pestre, Nagyszombatra és a debreceni „szabadságokra”. De ott vannak a hegyaljai vásárokon is. Lovaik állandóan úton vannak, Miskolcon csak annyit maradnak, hogy kipihenhessék magukat.¹⁷

A lovak folyamatos útonléte összekapcsolódik kereskedelmük alapvető cikkével, a borral, a *borkereskedelemmel*, amely ellen hasonlóan (vádpointban megfogalmazva) tiltakoznak a miskolci polgárok. Érzékelik, hogy egyre több avasi és tetemvári pince kerül a görögök kezébe, akik nemcsak olcsón vásárolják fel a miskolci és Miskolc környéki szőlők mustját, hanem a Hegyaljáról is ideszállítják a bort. Itt érlelik, s innen szállítják Lengyelországba. Mivel ez a miskolci szőlősgazdákat kényszerhelyzetbe hozza, másrészt évről évre egyre nehezíti megélhetésüket, kérik, hogy az összeírásokban a görögök más megítélés alá essenek, s ne sorolják őket a „rendes kereskedők” közé. A kompánia ezzel kapcsolatos megjegyzéseit a következők szerint fejt ki: „Vagynak közöttünk sokan, kik a' Boltbéli portékákkal való kereskedést, a' melly ifjúi erőt és Frissességet kíván, hanyatlott napjainkban el hagyván, a Borral való tsendesebb manipuliora adják magokat, akkor kell-e őket utoljára terhelni? De azt lehetne itt ellenünk gördíteni, hogy Borral való kereskedők vannak közöttünk ifjak is, és hogy ha ezek is a' Kereskedők közé számlálatnak, úgy sok ide való mester embereket is – kik a Borral való kereskedést üzik – hasonló Categoriába kell felvenni. Úgy, de vallyon *azon Mester-ember a' ki hasonló kereskedésbe avatkozott(?)* fizet-é élelmének ezen keresése módjától? Borkereskedőink . . . más kereskedést nem tudnak. Azonban nem minden esztendő, sőt azon egy esztendőnek is nem minden szakaszai kedvezők a Borral való kereskedésre, s' gyakran ezt mint nem hasznost, fel függesztvén, más speculiora adják magokat; miért kellene hát ezt az ő élelmek módját meg nehezíteni? bizony, ha a' mi Nemzetünk-béli Borkereskedők eddig szokásban nem volt terhek alá vettetnek (a kiknek azonban, ha nem egyedül való, de mégis nagy eszközök voltak abban, hogy *városunk egy nagy vidékben, a Borral való kereskedésnek közép-pontjául tétetett*, s okai annak, hogy a szegény szőlő mives fáradtsága után szüretelt termést 40, s' 45 frt-on eladhatja) félő, hogy Városunk Borral való Kereskedésének kútfeje, ha egészen be nem duggattatik is, de leg alább keskenyebb folyamatra fog vetetni. Sokan találatnak közöttünk olyanok, kik ez Commerciumot (ti. kereskedelmet) Országunkban mentől jobban elő akarván mozdítani, itten sok Borokat be vásároltak, s azoknak mindenütt eleget is tettek, azonban ki küldvén azokat külső országokba, ottan sok százezer forintokbul álló károkat valottak.”¹⁸

A görögök borkereskedelmi monopóliuma több vonatkozásban is irritálta a miskolci polgárokat. Látták, hogy a város centrumában (Széchenyi u., Kossuth u., Rákóczi u.) egyre több ház kerül birtokukba, kialakítva ezzel egy olyan tömböt, amely a város arculatát meghatározza. Emellett nagyon sok ház került bérleményükbe. Az árendások ellen így külön harcot kezdeményeznek. Fényűző életmódjuk egyik külső megnyilvánu-

17. A fentebbi levél következő vádpontjára adott válasz.

18. MOGY. 1805. évi gazdasági iratok, szám nélkül.

lása volt, hogy üzleti szerződéseiket a főutca kávéházaiban kötötték, s ezért nemcsak gúnyolták, hanem megvetették őket. S amikor itteni megtelepedésük gazdaságilag meghatározóvá válik, a tiltakozás nemzetiségi vetületet is kap, s a nemzetiségi elkülönülés újból a bíró személyének megítélésében jut kifejezésre.

Az 1793-as összeírás 97 kereskedő családfőt említ, 1808-ban pedig 85 családról van tudomásunk. Az árendások száma vizsgált időszakunkban lényeges változást nem mutat. Az 1799/1800-as összeírás szerint 65 haszonbérlet él Miskolcon.¹⁹ Közülük kerülnek ki a miskolci üzletek, boltok vezetői. 1818-ban – a diósgyőri koronauradalommal kötött szerződés tanúsága szerint – 10 fontos üzletet béreltek.²⁰ Az árendával kapcsolatban a következőket vallják: „Mi Oh, nem unitus hiten lévő görög lakossai ezen Nemes Városnak, némelyek Árendások, némelyek pedig nem árendások vagyunk.” *Akik árendások*: országos szokás szerint „sem személybeli terhek alatt nem lehetünk, se annak megváltásával nem tartozunk. A város házi és különös szükségeire . . . magunkat bocsájtani kötelesek nem vagyunk, mind addig, amíg más Árendások is . . . személybeli terheknek alá nem vettetnek.” *Akik nem árendások*: azok vagy kereskedők, vagy a kereskedők özvegyei. „Egysem lévén közöttünk, aki mesterséget folytatna, vagy csupa Tőke pénznek hasznábul tartaná fel háza Népét.” Arra hivatkoznak, hogy a kereskedők és azok özvegyei „ősi szokás szerint” személyi terheiket eddig is megválthatták. „Itten tehát az Árendásokról (kik sem a katonaság, sem a személybeli terheknek megváltása alá mint Árendások nem tartoznak) semmi szó nem lévén; Egyéb iránt, mi, kik nem Árendások, ha nem még is minnyájan kereskedők vagyunk, alázatosan folyamodunk . . . méltóztasson (ti. a kiküldött vizsgálóbizottság) meghatározni, hogy egy-egy görög kereskedő, akinek magának háza vagyon, Esztendőnként hány forintot tartozzon fizetni a Város Cassájába? nem különben mennyi legyen azon kereskedőknek fizetése a kik a mások házában bérben laknak? És ezen utolsóbbakhoz instállyuk vétetni a Kereskedőknek özvegyeit is, vagy Árváit, bátor maguk házaikban lakjanak. . . . Fogja tudni minden ember mivel tartozik, és a Város Lakossai között a Vallás és a Nemzet miatt egyenlenség többé nem leszen.”²¹ Az ezt követő másfél évtized valóban a görögöket igazolta. Igaz, hogy a 10 bolt után a 767 frt-os taxa előbb 1156 frt-ra, majd 1500 frt-ra emelkedett, de minden valószínűség szerint megérte, hiszen a kereskedők önként ajánlanak fel több pénzt az uradalomnak, ha néhány kérésüket teljesíti. Szeretnénk, ha 10 évre szóló megállapodás születne, amely megengedi nekik, hogy boltjaikban magyar és külföldi árukat egyaránt árulhassanak. Az uradalom ne nyisson több boltot, de ha erre szükség lenne, azt is a görögök vehessék bérbe. A borkereskedelem továbbra is az ő, vagy az általuk megbízott személyek kezében maradjon. A vászon, gyolcs és fűszerfélék árulása mind országos, mind helyi vásárok alkalmával, vagy bolti árulás címén előjogként maradjon meg a görög kereskedőknél. A kompánia tőkeerejét jól érzékelteti, hogy csaknem a 19. század közepéig hasonló tartalmú szerződések készülnek. A társaság tagjai által bérelt üzletek száma nő, s természetesen növekszik az értük fizetett bérleti összeg is.

A miskolciak nem fogadják el a kompánia elkülönülését, azt, hogy a város társadalmán belül zárt egységet képezzenek. Ez megfogalmazódik az összeírásokkal, az „árendás – nem árendás” problémakörrel kapcsolatban, megkérdőjelezi az önálló bírójuk szükségességét, s végül nemzetiségi problémává fejlődik. Ezért a 19. század elejétől folyamatosan terjesztenek elő olyan javaslatokat, amelyek a görögök további gazdago-

19. „A miskolci kereskedők árendások névsora és a haszonbérlet bérleti díjait”. A felsorolás külzetén kék színnel felirat: az 1799/1800. évi iratokhoz.

20. MOGY. 1918. évi gazdasági iratok.

21. MOGY. 1805. évi gazdasági iratok.

dásának gátat szabhatnak.²² Így kérik, hogy azokat a görögöket akik házzal rendelkeznek, – mint más közönséges miskolci lakosokat – a házak sorrendjében írják össze, mert külön összeírásuk egyedül csak a kompániának hasznos. A házzal nem rendelkező görögöket hasonlóan ilyen rendbe kell szerepeltetni az összeírásokban, s ha a kereskedő más házában lakik nem kell árendásnak tekinteni, mert így a közös teherviselés alól felmentést kap. A görögök pompás házaik nem lehet tehermentesíteni a városban megforduló közönséges hadinép elszállásolása alól, mert ez újabb megkülönböztetés jele. „A köztünk fel állítandó egygyesség, egy szív egy akarat, végben viheti azt, hogy illy Népes Város, a Felsőség engedelmével magát olly állapotba teheti, hogy minden lakos Háza Népével egygyütt tsendességben marad, Felsőség Urunk Hadi Népe is nyugalomba lép, melly jó tzelunkat az egy Bíróság alatt való, egy Értelem, nem lévén semmi szükség a Görög és Zsidó Bíróra, leg hamarabb végre hajthatja. . . . mi többszöri jelentésünk után is újra esedezünk, s alázatosan jelentjük, hogy nem kívánunk, nem is köztünk Contractust, hogy a Teher egy formán osztasson – akarjuk.” A görög bíró szükségességét – amely ennél természetesen többet jelent – a kompánia a következőképpen indokolja: „Minékünk rendes Bíránk, vagy Magistrátusunk nintsen, vagynak ugyan bizonyos Elöl-járóink, de a' kiket az tesz szükségessé, hogy nekünk itt Templomunk, Ekklesiánk, Oskolánk, Ispotályunk 's kereskedésünk vagyon, a' mellyekre való felvigyázás magunk között szükséges . . . Mi a vármegye tisztviselőiben a magunk Elöljáróit s Bíróit tiszteljük . . . Soha a mi Bíránk magokat a publica Jurisdictionak Dolgaiba nem avatták, soha törvényes Bíróságot magokra nem ruháztak. Mivel az Eklésiabeli, mind a kereskedésbeli Társaságunk szükségessé tette azt, hogy köztünk Elöljárók legyenek, azt pedig akár Czéh Mesternek, akár Bírónak nevezze valaki, a dolog természetében különbséget nem tészem.”²³ A görög bíró így ténylegesen – amíg a kompánia létezik – megmaradt, s funkcióját betöltötte. S mert a kereskedők önállóságukhoz mindenképpen ragaszkodnak, a miskolciak is gúnynévvel jelölik őket, továbbra is harcolva megkülönböztetésük ellen. „Huzamosabb ideje annak – keseregnek a görögök – hogy mi anélkül, hogy okát tudhatnánk, még a köz nép előtt is tsúfos *Czintzár* nevezettel illetünk. Melyet el melőzni akarván, és valamint más Nemzetnek, úgy mink is magunk valóságos nevezetén neveztetni kívánván, a' *Macedó Valachus* nevezetet, mely eredetünkre nézve minket egyenesen illet, alázattal kéni bátorzkodunk.”²⁴ Ezt azért kérik, mert a hasonló országokból származó, ugyanolyan nyelven beszélő, megegyező vallású „s velünk vérséggel is szorosán össze köttetett” pesti kereskedők 1808-ban folyamódásukra támogató választ kaptak, s azóta „minden háborgatás, 's mások meg sértődése nélkül szabadossan élnek . . . Már pedig ahol egy ugyan azon ok adja elő magát, ott a Törvénynek is egy ugyan azon Rendelése szokott lenni.”

A többféle, s eredetükre, származásukra vonatkozó megjelölések mellett gúnyvers is idézi emléküket, amely széles körű tevékenységüket, gazdaságukat, társadalmi rangra törekvésüket pellengérez ki: „Nyuszt és Róka torok már nyakok környéke / Ezüst s Arany órát tart ősök mellyéke: / Rövid nap vármegyén lesz ezeknek széke / Füstbe ment a Magyar Város veritéke. / Ki kalmár, ki kává, ki tősérkedik, / Mondják, hogy általok terhünk könnyebbedik: / Országos bolond az ki így vélekedik.”²⁵

A versmondónak van némi igazsága, hiszen jóslata a későbbiekben beteljesedett. Nagyon sok kereskedő leszármazottja lett író, költő, közéleti ember (volt országgyűlési

22. Vö. *Dobrossy I.–Veres L.*, 1976. 29–40.

23. MOGY. 1805. évi gazdasági iratok.

24. A főszolgabírónak címzett levél másolata. MOGY. 1812. évi gazdasági iratok.

25. *Barna K.*, 1971. 39.

képviselő is), az ügyvédi pályán éppúgy ismertekké váltak, mint a politikai életben, vagy a tanári-oktatói pályán. Történetüknek meglehetősen érdekes és jól adatolható félszázadából sikerült megvilágítani nemcsak a kompánia tevékenységét, s tevékenységük megítélését, hanem e kettő ötvözeteként megjelent előttünk a 18–19. század fordulójának napi élete, gondja, baja, összességében a miskolci lakosok hétköznapi élete.

IRODALOM

Barna K

1971. A miskolci görög kolónia virágkora. Kézirat a Herman Ottó Múzeumban, Ltsz.: HOM. HTD. 1. 3. 1.

Benda K

1980. Az udvar és az uralkodó osztály szövetsége a forradalom ellen (1795–1812) In: Magyarország története, 5/1. k. (szerk.: Vörös K.), Budapest

Dobrossy I.–Veres L

1976. A miskolci görög kereskedőtársulat gazdasági tevékenysége a 19. század elején. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 15. Miskolc, 29–40.

Marjalaki Kiss L

1957. A miskolci főutca topográfiája. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve I. Miskolc, 102–128.

1958. Miskolc régi mellékutcai. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve II. Miskolc, 133–154.

1960. Görög kolónia Miskolcon a 18. században. Borsodi Szemle IV. Miskolc, 1–3.

Nagy I

1971. A magyar kamara 1687–1848. Budapest

Sasvári L

1980. Orvostörténeti adalékok a miskolci görögök anyakönyvében (1726–1863). A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei 18. Miskolc, 28–32.

Szendrei J

1904. Miskolc város története és egyetemes helyirata, II. Miskolc

DIE KAPITALANHÄUFUNG UND DIE ROLLE DER GRIECHISCHEN HÄNDLER IM GESELLSCHAFTLICHEN LEBEN VON MISKOLC AM ANFANG DES 19. JAHRHUNDERTS

(Auszug)

In der Erforschung der Geschichte der griechischen Händler von Miskolc bedeutet die Aufnahme der Verbindung mit den Kollegen in Sofia ein neues Kapitel. Dies geschah im Jahre 1987. Im Ergebnis der gemeinsamen fachlichen Ermittlungsarbeit kamen bis dahin unbekannte Dokumente zum Vorschein. Grundlegendes Dokument der früheren Forschungen, Namensbestimmungen, Einbürgerungen, Entwicklungen der Familienverbindungen war der erste Band des Personenstandsbuches der miskolcer orthodoxen Kirchengemeinde, welcher in den Jahren 1726–1863 geführt wurde. Die Eintragungen erfolgten bis 1838 in griechischer Sprache und erst danach wurde zum Gebrauch der ungarischen Sprache übergegangen. Jetzt kamen zwei sog. Kondika zum Vorschein, in welchen zwischen 1721–1752, anderseits zwischen 1721–1793 die wichtigsten Ereignisse des betreffenden Jahres aufgeführt werden. Das Material der zwei Bände ergänzt sich, es ist von mehreren Händen geschrieben und ist durchgängig in griechischer Sprache ein wichtiges Dokument für die weiteren Forschungen.

Zahlreiche Eingabebriefe ergänzen das bisherige Bild. Diese wurden von miskolcer Bürgern, vor allen Dingen von Handwerkern der das Burgkomitat verwaltenden Körperschaft unterbreitet. In diesen Briefen protestieren sie gegen die Tätigkeit der Griechen innerhalb der Stadt, gegen ihre Ausbreitung. Sie erwarten, daß die Sonderstellung der Griechen (daß sie eigene Richter haben, daß nur sie den Weinhandel organisieren und leiten, bei den Volkszählungen sollen sie in der Reihenfolge der Häuser mit den miskolcer Bürgern zusammen erwähnt werden) beendet wird, sie sollen teilhaben an der gemeinsamen Lasten, an den Steuern – sie sollen sich also tatsächlich in das gesellschaftliche Leben der Stadt einfügen. Die griechischen Händler antworten meist und versuchen ihre Situation zu erklären. Als Ergebnis ist zu verzeichnen, daß sie – entgegen jedem Protest ihrerseits – ab Beginn des 19. Jahrhundert auf den Weg der kontinuierlichen Assimilation treten.

István Dobrossy